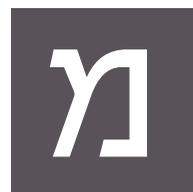

מדעי החברה

דעי החברה עוסקים בחקירת היבטים שונים של החברה האנושית, של התנהגות היחידים המרכיבים אותה ושל הקשר שבינם לבין המסגרות החברתיות והסביבות שבהן הם חיים. המחקר במדעי החברה מזין קשת רחבה של תחומי עיסוק מקצועיים כמו משפט, פסיכולוגיה, כלכלה, מנהל עסקים, עבודה סוציאלית, חינוך ועיתונאות.⁵⁷ חלק מהמחקר עוסק בשאלות שרלוונטיות לחברה הישראלית ומעסיקות את הציבור ואת מקבלי ההחלטות. תחום מדעי החברה הוא הגדול ביותר באוניברסיטאות ובמכללות במספר הסטודנטים לתואר הראשון והשני.

פרק זה בוחן את מצב מדעי החברה בישראל מנקודת המבט של התמריצים והמוטיבציות של השחקנים בזירה האקדמית, ונועד לבחון אם השדה מאורגן באופן מיטבי להשגת מצוינות מדעית. ארגון מחודש של המנגנונים הנוכחיים, אשר יביא לשיפור של מערכת התמריצים הקיימת, עשוי להגדיל במידה ניכרת את התפוקות המחקריות ללא השקעה תקציבית נוספת. הפרק עוסק בשלושה נושאי ליבה: תגמול על תקציבי מחקר; מעמדו של המחקר במכללות; ותרומתו של המחקר במדעי החברה לחברה הישראלית.

מצבם של מדעי החברה בישראל נבחן על סמך נתונים כלליים הנוגעים למחקר ולהשכלה הגבוהה במדינה, ועל סמך פגישות שהתקיימו עם דקני הפקולטות למדעי החברה וסגניהם, וכן עם דקני משפטים, ראשי בתי הספר למנהל עסקים, עבודה סוציאלית וחינוך, נשיאי מכללות, בעלי תפקידים מרכזיים בקרן הלאומית למדע וחוקרים מובילים במדעי החברה.

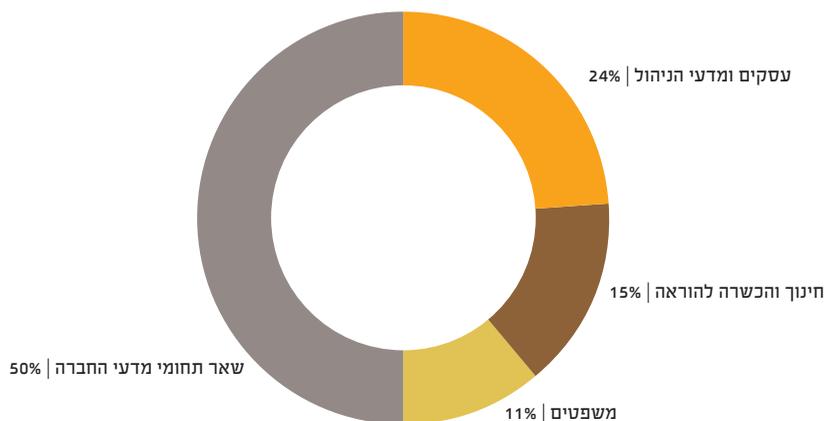
57 התחום "חינוך והכשרה להוראה" נכלל בדוח מצב המדע 2022 כחלק ממדעי הרוח וקעת נבחן במדעי החברה.

הון אנושי, מימון ותקצוב

חברי סגל, עמיתי בתר־דוקטורט, בוגרים וסטודנטים

כפי שנראה באיור 5 בפרק "תמונת מצב", בשנת 2024 מנה הסגל הבכיר בתחומי מדעי החברה 3,238 איש, שהם כ־30% מכלל אנשי הסגל הבכיר בישראל. נציין כי אף שעיקר המחקר במדעי החברה ובהכשרה של חוקרים (באמצעות לימודים מתקדמים) נעשה באוניברסיטאות – מדעי החברה, ובייחוד משפטים, מנהל עסקים, חינוך והכשרה להוראה נלמדים לא רק באוניברסיטאות, אלא גם במכללות אקדמיות רבות. יתרה מזו, במכללות האקדמיות יש מספר רב יחסית של חברי סגל בכיר בתחומים אלה, המגיע לכמחצית מאנשי הסגל במדעי החברה בישראל.

מאז שנת 2015 היה גידול מתון של כ־7% במספר אנשי הסגל הבכיר במדעי החברה (ראו איור 6 בפרק "תמונת מצב"). ההתפלגות בין התחומים בשנת 2024 הייתה כזו: 24% מאנשי הסגל הבכיר במדעי החברה היו מתחום העסקים ומדעי הניהול; כ־15% מתחום החינוך וההכשרה להוראה; כ־11% מתחום המשפטים; וכ־50% משאר תחומי מדעי החברה (איור 5).

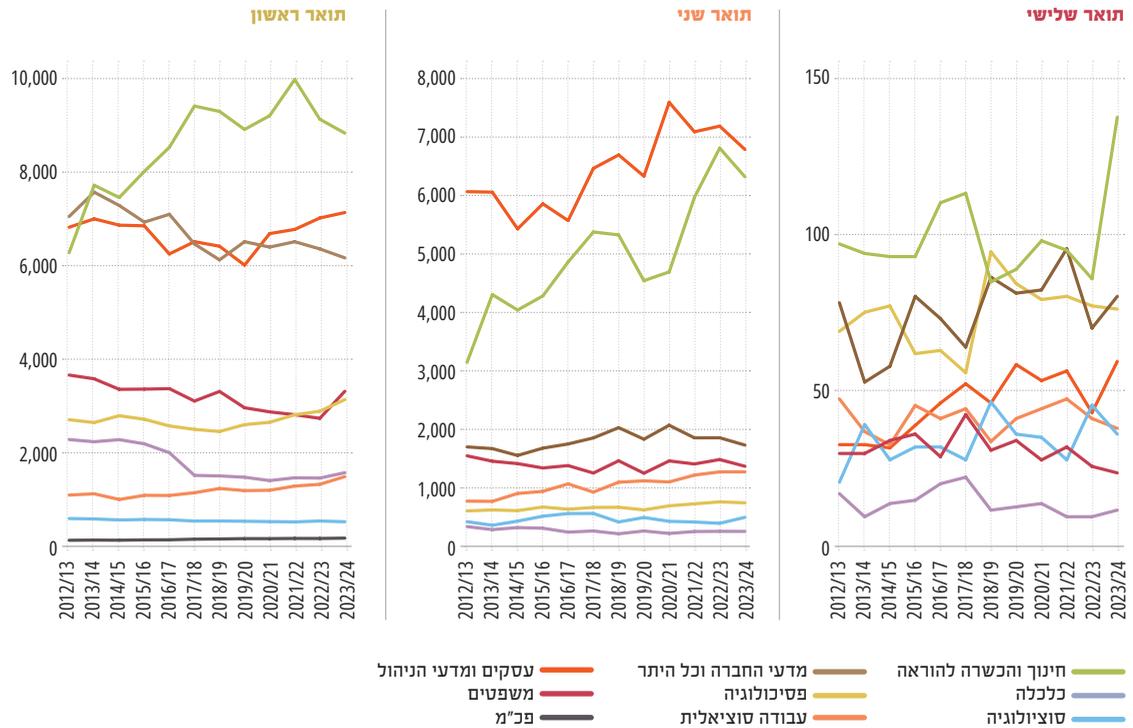
איור 5. התפלגות הסגל הבכיר במוסדות להשכלה גבוהה בתחומי מדעי החברה בשנת 2024

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

בשנת 2023 היו בישראל כ־393 עמיתי בתר־דוקטורט בתחומי מדעי החברה, מספר המשקף עלייה של כ־29% ביחס לשנת 2019 (טרם מגפת הקורונה). יש לציין כי מאז שנת 2021 לא היה גידול ממשי (ראו איור 9 בפרק "תמונת מצב").

כפי שמוצג באיור 11 בפרק "תמונת מצב", מספר הסטודנטים שקיבלו תואר בשנת 2023/24 בתחומי מדעי החברה (לרבות חינוך והכשרה להוראה) היה: תואר ראשון – 32,676 (שהם כ־57% מכלל בוגרי התואר הראשון באותה השנה); תואר שני – 19,352 (שהם כ־69% מכלל הבוגרים לתואר שני); ותואר שלישי – 438 (כ־22% מכלל הבוגרים לתואר שלישי).

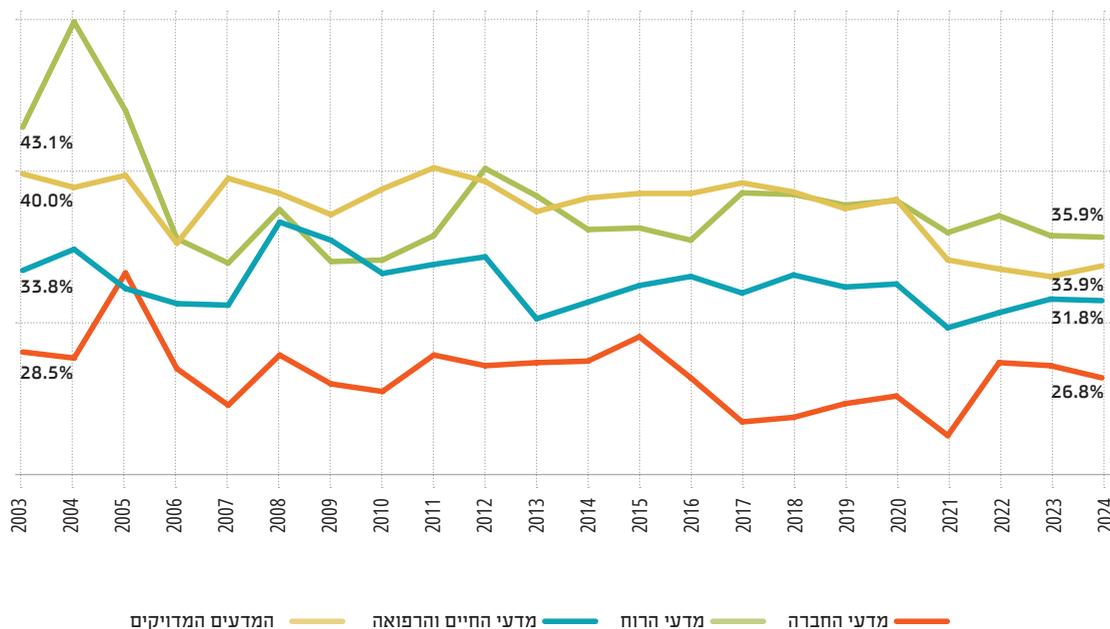
איור 51 מציג את ההתפלגות של בוגרי התארים במקצועות מדעי החברה. מבין בוגרי התואר הראשון בשנת 2023/24 כ-27% הם מחינוך ומהכשרה להוראה ו-22% מתחום העסקים ומדעי הניהול. גם בין בוגרי התואר השני ניכרת דומיננטיות בשני התחומים הללו – 34% מחינוך ומהכשרה להוראה ו-35% מעסקים וממדעי הניהול. אפשר לראות ששיעורם של בוגרי התואר השלישי במדעי החברה הוא רק כ-2.2% מבין בוגרי התואר השני (בחינוך ובהכשרה להוראה כ-2% ובעסקים ומדעי הניהול כ-0.8%), ובמספרים אבסולוטיים 9–134 סטודנטים, תלוי במקצוע הלימוד.

איור 51. מספר בוגרי התארים במדעי החברה מהמוסדות להשכלה גבוהה לפי תת-תחומים ולפי תואר, 2012/13-2023/24
 מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מימון ותקצוב

מסלול המענקים האישיים של הקרן הלאומית למדע הוא המקור העיקרי למימון מחקר במדעי החברה. על פי איור 26 בפרק "תמונת מצב", במהלך שני העשורים האחרונים חלה עלייה של כ-152% במספר ההגשות של הצעות מחקר לקבלת מענקי מחקר אישיים במדעי החברה, העלייה הגדולה ביותר מכל התחומים. גידול במספר חברי הסגל הבכיר במדעי החברה באוניברסיטאות ובמכללות יכול להסביר חלק מהעלייה בהגשת הצעות מחקר, אולם על פי הנתונים, העלייה במספרם של אנשי הסגל הבכיר אינה גדולה מזו שביתר התחומים (ראו איור 5 בפרק "תמונת מצב"). ייתכן שהעלייה בשיעורי ההגשות נובעת ממעבר של חלקים ממדעי החברה למחקר ניסויי וכמותי המשלב במידה רבה יותר תלמידי מחקר הדורשים מקורות מימון. ייתכן גם שהעלייה בשיעורי ההגשה של הצעות מחקר משקפת לחול גובר של מבנה התמריצים של המערכת, שמתגמל על זכייה בתקציבי מחקר (ראו דיון להלן).

איור 52. שיעורי הזכייה (מתוך כלל ההגשות) במענקים האישיים של הקרן הלאומית למדע בתחומי המדע השונים
 מקור: הקרן הלאומית למדע

איור 52 מציג את שיעורי הזכייה (מתוך סך ההגשות) של חברי סגל במדעי החברה, לאורך השנים ובהשוואה ליתר התחומים. אפשר לראות ששיעור זה נע סביב 26%–27%, וכי הוא נותר קבוע לאורך השנים ונמוך מהשיעור בתחומים אחרים.

כדי לברר את מקור הפער בשיעורי הזכייה בין מדעי החברה לתחומים האחרים, נוהלו שיחות עם נציגי הקרן הלאומית למדע. מהשיחות עלה כי ההערכות המילוליות וציוני הסוקרים נוטים להיות נמוכים יותר בהצעות של מדעי החברה בהשוואה לתחומים אחרים. ההערכה הביקורתית יותר במדעי החברה באה לידי ביטוי בכל קריטריוני ההערכה, והקריטריון של "התאמת שיטות המחקר", שמתייחס להיבטים מתודולוגיים של ההצעה, הוא הסעיף הזוכה לביקורת הרבה ביותר. כמו כן נמצא כי שיעור הצעות המחקר שנשפטות על ידי הוועדה בשלב הראשוני של תהליך השיפוט הדו-שלבי ואינן נשלחות לסיקור חיצוני, הוא מעט גבוה במדעי החברה לעומת תחומים אחרים.

ממצאים אלה מצביעים על צורך בחיזוק ובעיבוי התמיכה המקצועית והליווי של תהליך ההגשה (מנטורינג) הניתן לחוקרים במדעי החברה, כדי לשפר את איכותן של הצעות המחקר ולהתאימן לשאלות המחקר ולשיטות המחקר הנהוגות בעולם ולהבטיח כי איכות הצעות תשקף נאמנה את איכות המחקר. דגש מיוחד בסיוע זה צריך להינתן להיבטים המתודולוגיים, בייחוד בתחומים שבהם החוקרים מיומנים ומנוסים פחות בכתיבת הצעות מחקר (לרבות חוקרים במכללות ובתחומי מחקר בעלי אופי יישומי יותר, ראו להלן).

הבדלים בציוני ההערכה ובשיעור הדחייה (של הצעות מחקר שנדחו טרם יצאו לסיקור חיצוני) בין מדעי החברה ליתר התחומים עשוי לנבוע גם מהבדל "תרבותי" בנורמות ההערכה. במילים אחרות, ייתכן שחוקרים במדעי החברה נוטים להיות ביקורתיים יותר מחוקרים בתחומים אחרים, בייחוד בכל הנוגע לשיטות המחקר. ייתכן גם שהשונות הרבה בשיטות המחקר בתוך תחומי מדעי החברה מקשה את השיפוט ותורמת לביקורתיות. התעמקות של הקרן הלאומית למדע בנושא תוכל לשפוך אור על שאלות

אלה ולהתוות דרכים לשיפור המצב. ראוי לבדוק, למשל, את שיעורי הזכייה בתחומים השונים של מדעי החברה, ולבחון אם תחומים שנוטים להיות יישומיים באופיים מתאפיינים בשיעורי זכייה נמוכים יותר. ייתכן שממצא כזה יתמוך בהקמתה של קרן נפרדת מהקרן הלאומית למדע, שתממן מחקר בעל אופי יישומי יותר במנגנון מימון שונה.⁵⁸

כדאי גם לבדוק אם יש הבדלים בין מדעי החברה ותחומים אחרים בשיעור ההצעות שהוועדות המקצועיות ממליצות לממן. האם ייתכן שבמדעי החברה הוועדות עצמן הן ביקורתיות יותר מבתחומים אחרים, ולכן ממליצות על מימון של פחות הצעות? ואם כן – האם מדובר בהטיה תחומית שצריך לנרמל, או שמא בהבדל מהותי?

הכשרה מתודולוגית של תלמידי מחקר במדעי החברה

שיטות המחקר ושיטות ניתוח הנתונים במדעי החברה מתחדשות ומתפתחות, ויש צורך להכשיר תלמידי מחקר לעבוד בשיטות אלה. בשיחותינו עם דקני הפקולטות למדעי החברה עלה כי לא מלמדים מתודולוגיות מתקדמות די הצורך. ייתכן שהציונים הנמוכים יחסית בסעיף "התאמת השיטות" שמקבלות הצעות מחקר בתחום מדעי החברה בקרן הלאומית למדע, מצביעים גם הם על הצורך לתמוך בחוקרים ובתלמידי מחקר בהוראה של שיטות מחקר מתקדמות.

בשל גודל המחלקות ומספרם הרב של חברות וחברי הסגל בישראל, אי אפשר לספק באופן מיטבי את כל צורכי ההכשרה המתודית בתוך המחלקות. אחת הדרכים להתמודד עם הסוגיה היא לאמץ את המודל של [London School of Economics](#) ולהקים מחלקה למתודות מחקריות (Department of Methodology) שתשרת את כל הפקולטה למדעי החברה ופקולטות נוספות שירצו בכך. המחלקה תתמקד בהוראה לתלמידי מחקר בלבד, ואילו ההכשרה של תלמידי התואר הראשון תישאר ברמת המחלקות. חברות וחברי הסגל שיגויסו למחלקה זו יהיו במינויים משותפים עם מחלקות האם בתחום הידע שלהם. מלבד היכולת להקנות את המתודות החדשניות ביותר מפי החוקרים והחוקרות המתאימים ביותר, המרחב המשותף בהקשר המתודי יביא למפגש בין-תחומי חשוב וליצירת תשתית של שיתוף פעולה בין החוקרים בישראל.

תיאום תמריצים ומוטיבציות במדעי החברה

במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל פועלים גורמים רבים – ות"ת, הקרן הלאומית למדע, הנהלות של מוסדות אקדמיים, סגל בכיר, תלמידי מחקר וסוכנויות המחקר היוצרים רשת מורכבת של השפעות הדדיות, ומתעוררת השאלה אם השפעות הדדיות אלו תורמות להתהוותה של מערכת כוחות מתואמת שמכוונת להגדלת התפוקה המדעית, או שמא הן מפריעות זו לזו בהשגת תפוקה מדעית מיטבית. שאלה נוספת היא אם אפשר לארגן את המערכת בצורה יעילה יותר שבה הכוחות השונים פועלים בתיאום ולא בניגוד זה לזה.

58 בשנה האחרונה החל פיילוט של ות"ת למימון מחקרים יישומיים מסוג Proof of Concept במשך שלושה מחזורים.

תיאום משופר של מערכת התמריצים והמוטיבציות עשוי להגדיל במידה ניכרת את התפוקות המחקריות ללא השקעה תקציבית נוספת. ננתח מנקודת מבט זו שלושה נושאי ליבה: תגמול על תקציבי מחקר; מעמדו של המחקר במכללות; ותרומתו של המחקר במדעי החברה לחברה הישראלית. אף שנקודת המבט של תיאום התמריצים עשויה להיות רלוונטית לתחומים נוספים, היא מועילה או אינפורמטיבית במיוחד בהקשר של מדעי החברה, מסיבות שיפורטו בהמשך.

מענקי מחקר בתקצוב תפוקות מחקר, שכר וקידום

מרכיב המחקר הוא חלק מרכזי במודל התקצוב של ות"ת ומשקף את תפוקות המחקר המדידות של האוניברסיטאות. המודל מחלק את התקציב בין מוסדות המחקר על בסיס הישגים היחסיים של כל אוניברסיטה. מדידת הישגים מתבססת במודל על חמישה פרמטרים: מענקי מחקר מקרנות תחרותיות; מענקי מחקר מקרנות העברת ידע למגזר הציבורי ולתעשייה; פרסומים מדעיים; שווה ערך למספר בוגרי תואר שלישי ומימון תלמידי מוסמך במסלול מחקרי (עם תזה). סך המשקל של הזכייה במענקים מקרנות תחרותיות ומקרנות העברת ידע מסתכם ב-49%. החלוקה הפנימית בין מענקי מחקר מקרנות תחרותיות לבין מענקי מחקר מקרנות העברת ידע נקבעת בדיעבד, על פי הרכב מקורות המימון שגויסו בפועל בשנים הרלוונטיות, והיחס בין השתיים נותר 1:1.1 לטובת הקרנות התחרותיות.⁵⁹ כך, למשל, בתקופה שבה מתקבלים מענקי מחקר רבים מקרנות תחרותיות ומעטים יחסית מקרנות העברת ידע, יגדל חלקם היחסי של מענקי מחקר מקרנות תחרותיות, לעומת מענקי מחקר מקרנות העברת ידע. ננסה לבחון מדוע מבנה מרכיב המחקר ובייחוד מענקי המחקר יוצר תמריצים אשר עלולים לפגוע במחקר איכותי במדעי החברה.

נקדים ונאמר כי בדוח פנימי שהגישה לוות"ת האקדמיה הצעירה למדעים, הוצגה השוואה בין-לאומית המצביעה על כך שמרכיב קרנות המחקר במודל התקצוב בישראל גבוה יחסית למדינות מפותחות אחרות. מחברי הדוח מציעים לבחון מחדש את התמהיל הרצוי בין מרכיבי תפוקות המחקר, ובפרט לשקול להגדיל את המשקל של הפרסומים על חשבון משקלן של קרנות המחקר.⁶⁰

זכייה במענקים של קרנות המחקר משמשת מדד למצוינות מחקרית – זכייה במימון של קרן מחקר בעלת מוניטין מעידה על איכות תוכנית המחקר. עם זאת מתן משקל רב במודל לרכיב הקרנות נותן תמריץ לאוניברסיטאות לעודד הגשה של מענקים יקרים (עתיירי משאבים ובעלי אופק מחקרי ארוך) גם במקרים שבהם אין לכך הצדקה מטעמים מחקריים, ואף שמחקר עתיר הוצאות אינו בהכרח טוב יותר ומקדם יותר את המדע ממחקר שעלותו נמוכה. יש לזכור שבועדות פרסים ובכתבי עת רבי השפעה הישגים מדעיים ואינטלקטואליים אינם נמדדים בגודל המימון שמדען הצליח לגייס בדרך להשגתם. האוניברסיטאות מצידן מעבירות את התמריץ לזכות בקרנות כאלה ליחידות האקדמיות. למשל, בכמה אוניברסיטאות בארץ הדקנים מקבלים בכל שנה דוח שמסכם את ההכנסות שהפקולטה שלהם הניבה במסגרת מודל המחקר ומודל התלמידים של ות"ת, אל מול ההוצאות – והצפייה היא למאזן חיובי (או לפחות לא שלילי).

כיום מדעי החברה מניבים הכנסות רבות יותר ממחקר דרך מרכיב הפרסומים, ולא דרך מרכיב קרנות

59 בשלוש השנים האחרונות השתנה היחס בין קרנות המחקר התחרותיות לקרנות האחרות (העברת ידע) בהתאמה: תשפ"ג 36.4% ו-12.53%; תשפ"ד 34.8% ו-14.2%; תשפ"ה 35.5% ו-13.5%. חלקם היחסי של שלושת הפרמטרים האחרים במודל נותר קבוע: פרסומים מדעיים 34%, שווה ערך בוגרי תואר שלישי 15%, בוגרי תואר שני עם תזה 2%.

60 לטענת מחברי הדוח, הסיבה למשקלם הנמוך יחסית של הפרסומים היא היסטורית, ונובעת מכך שבעת גיבוש מודל התקצוב היה קושי למדוד את איכות הפרסומים המדעיים. יש לבחון אם כיום יש מטריצות מתקדמות וזמינות לבחינת איכות הפרסומים.

המחקר. לכן, אם מודל התקצוב של ות"ת היה נותן משקל רב יותר לפרסומים בכתבי עת יוקרתיים,⁶¹ לעומת המשקל שהוא נותן לזכייה בקרנות מחקר, אז מדעי החברה היו מכניסים כסף רב יותר לאוניברסיטה דרך מרכיב המחקר במודל התקצוב. במילים אחרות, מודל התקצוב הנוכחי גורם למדעי החברה להיראות רווחיים פחות וגורם לאוניברסיטאות לדרוש ממדעי החברה לקבל יותר סטודנטים לתואר ראשון ויותר מונחים לתזה כדי "לשפר את המאזן", דרישה שמעלה את עומס ההוראה ומקשה לעסוק במחקר איכותי.

דקנים וסגני דקנים למחקר במדעי החברה הדגישו את החשיבות הרבה שהם והנהלות האוניברסיטאות מייחסים לגיוס תקציבי מחקר ואת הניסיונות לעודד חברי סגל לגייס תקציבי מחקר. עלתה אף הטענה כי גיוסים של חברי סגל חדשים מושפעים משיקולים כאלה. כך, למשל, למוסד המחקר כדאי לגייס חוקרים אמפיריים דורשי משאבים, לא בהכרח משיקולים מחקרניים של התחום עצמו. לדוגמה, בבתי הספר לחינוך יש מגוון חוקרים שלא קיבלו הכשרה מתקדמת בליבת תחום החינוך, אך הם חוקרים בתחומי הפסיכולוגיה, מדעי המוח, הסוציולוגיה והכלכלה, וייתכן שמצב עניינים זה נובע מכך שהאוניברסיטאות מעודדות, בגלוי ובסמוי, את בתי הספר לחינוך לשכור חוקרים בעלי סיכוי רב יותר לזכות במענקי מחקר עתירי משאבים באופן יחסי.⁶²

בפועל תמריץ להגשת מענקי מחקר ניתן לא רק בשיח ישיר עם החוקרים ובעידודם להגיש הצעות, אלא גם במסגרת תהליכי הקידום האקדמי. במוסדות רבים ועדות הקידום רואות בקבלת מענקי מחקר מקרנות מחקר תחרותיות תנאי לקידום בדרגה, או מקשות לקדם חוקרים שאין בידם מענקי מחקר פעילים. יתרה מזו, במענק ההצטיינות החדש,⁶³ אשר מתוכנן להינתן החל משנת תשפ"ו, קבלתו וניהולו של מענק מחקר יוקרתי הוא אחד מהקריטריונים המרכזיים. כלי נוסף לתמרוץ הוא תגמול המתבטא בתוספות שכר נכבדות לחוקר – כגון "תוספות שכר ב" – אשר ניתנות בהתאם לגובה המענק שגויס, באופן מדורג; ו"תוספות שכר א" במקרים של השתתפות במענקים נבחרים.

מצב עניינים זה עלול להביא לכך שיוגשו הצעות מחקר שמבקשות משאבים גבוהים מן הדרוש ולמשך זמן ארוך מן הנדרש, אף שהחוקרים אינם זקוקים למימון. הדבר מביא לבזבוז זמן של החוקרים, הנדרשים להשקיע בכתיבה ובהגשה של הצעות המחקר זמן שיכול להיות מנותב, למשל, להדרכת תלמידי מחקר או לעיסוק במחקר עצמו. כך גם גוברת התחרות בתוך מדעי החברה, ומפחיתה את הסיכוי לזכות במענקי מחקר תחרותיים בתחומים רבים במדעי החברה (ראו התייחסות למענקי הקרן הלאומית למדע בראשיתו של פרק זה).

אתגרי המחקר במכללות

המחקר במכללות, שזכה למקום מרכזי בדוח מצב המדע 2022, הוא דוגמה בולטת לאי-ההתאמה בתמריצים שעומדת במוקד פרק זה. חשוב לציין כי מדעי החברה הם מרכיב מרכזי במכללות: כ-42% מהסטודנטים לתואר ראשון ושני לומדים במכללות מקצועות במדעי החברה, וכ-51% מכלל חברי הסגל בהשכלה הגבוהה בתחום מדעי החברה משתייכים למכללות.

61 הגדרה של כתבי עת יוקרתיים מעוררת לעיתים קושי, ואיננה מתאימה לכל תחום.

62 חשוב לציין כי גיוון תמהיל החוקרים יכול לעיתים לשמש מטרה ראויה בפני עצמה, אך אין זה העניין כאן.

63 לפי הסכמי השכר לשנת תשפ"ד, אפשר להעניק מענק הצטיינות נוסף לחברי סגל מצטיינים, לפי שיקול דעתם של המוסדות. יחידות רבות במוסדות להשכלה גבוהה בחרו לשלב בין יתר הקריטריונים גם קבלה וניהול של מענקי מחקר תחרותיים.

המימון שמעניקה ות"ת למכללות תלוי בעיקר במספר התלמידים, והמחקר כמעט שאינו משפיע עליו. למעשה רק משנת תשפ"ד ניתן למכללות תגמול קטן עבור תפוקות מחקר. כלומר מנקודת המבט הכספית הצרה למכללה אין תמריץ להשקיע משאבים במחקר. זאת ועוד, מכיוון שמשאבי הזמן של המרצים מוגבלים, ברור שמרצה המקדיש זמן למחקר מקדיש פחות זמן להוראה. יתר על כן, מרצה בעל הישגים גבוהים במחקר זכאי לפטור מסוים מהוראה. המשמעות היא שהעלות של מרצה חוקר, מנקודת המבט של המכללה, היא גבוהה מן העלות של מרצה שאינו חוקר, ומנגד המכללה כמעט אינה מקבלת בגין כך תמורה כספית. אם בוחנים את הדברים מנקודת המבט הצרה והמיידית של הכסף, נראה אפוא שלמכללות עדיף להעסיק מרצים שאינם חוקרים.

מדוע יש מכללות שבכל זאת מעודדות מרצים לעסוק במחקר? לכך יכולות להיות כמה תשובות:

- מכללה המבקשת לעצמה מקום מכובד בעולם האקדמי, רואה במחקר חלק מן האתוס שלה כמוסד אקדמי.
- יש במכללות חוקרים שרוצים לחקור, אם לצורך עניין ומימוש עצמי ואם לצורך קידום ושכר. מכיוון שקידום המרצים הוא פונקצייה של עיסוקם במחקר, ולנוכח העובדה שקידום מקצועי במכללות הוא כמעט הערוץ היחיד המאפשר דיפרנציאציה בתנאי העסקה (קביעות ושכר), מופעל על הנהלת המכללה לחץ מצד חברי הסגל האקדמי לאפשר להם לערוך מחקר ולהקצות להם את המשאבים הדרושים לשם כך – לרבות, ובעיקר, שעות פטור מהוראה (עד ארבע שעות פטור מתוך 12 שעות שבועיות שבהן מחויב כל מרצה). אפשר בהחלט לראות בתמריץ זה עניין חיובי, אך גם מצב שיוצר ניגוד עניינים בין המכללה לבין חוקריה משום, שכאמור, המכללה כמעט שאינה מתוגמלת על המחקר, ואף נדרשת לשלם עליו בשעות הוראה. המתח הזה בין האינטרס של החוקר לאינטרס של המכללה אינו בריא למערכת יחסי העבודה במוסד.
- תמריץ נוסף שלעיתים מניע מכללות להשקיע במחקר, הוא התנאי שמציבה מל"ג לפתיחה של תוכנית אקדמית: בתוכנית חייב ללמד סגל ליבתי שעוסק במחקר. יתר על כן, כדי לפתוח תוכנית של תואר מתקדם, ובעיקר תואר מתקדם מחקרי (מסלול עם תזה), על המכללה להצביע על סגל ליבתי בדרגת פרופסור שמועסק בתוכנית. מכיוון שפתיחה של תוכנית חדשה עשויה להביא לגידול במספר הסטודנטים, המכללות עשויות לראות בדרישה זו תמריץ מרכזי להשקעה בחוקרים. עם זאת יש מכללות שמוצאות לדרישה זו של מל"ג פתרון אחר – הן פשוט רוכשות "שחקן חוץ" בעל דרגה אקדמית גבוהה, שפרש מאחת מן האוניברסיטאות ומחפש תעסוקה בזמן הפנסייה. פתרון זה עשוי להיות זול לאין שיעור מהשקעה בטיפוח של "חוקר פנימי". חשוב להדגיש שתמריץ זה הולך ותופס חשיבות לנוכח מגמת העלייה במספר הסטודנטים הלומדים לתארים מתקדמים במכללות. מגמה זאת ניכרת בכל התארים ובפרט בחינוך (ראו איור 53).
- מרבית המכללות מכירות בכך שלפחות בטווח הארוך זכות הקיום שלהן מותנית באיכות הוראה גבוהה (זה קורה בעיקר על בסיס תבחינים אובייקטיביים וחיצוניים, כגון אחוז גבוה של תלמידים שעוברים את הבחינות של מועצת רואי החשבון, לשכת עורכי הדין, מבחן המתאם בפסיכולוגיה וכיו"ב). כמו כן הן מבינות שקיים מתאם בין מחקר לבין איכות ההוראה (חדשנות בכלים פדגוגיים, סילבוס עדכני וכיו"ב). כיוון שהוראה איכותית משפיעה על האטרקטיביות של המכללה בעיני סטודנטים, ולנוכח העובדה שמנגנון המימון של ות"ת מבוסס, כאמור, בעיקר על מספר התלמידים, מוקנה בכך למכללה תמריץ מסוים להשקיע במרצים החוקרים.

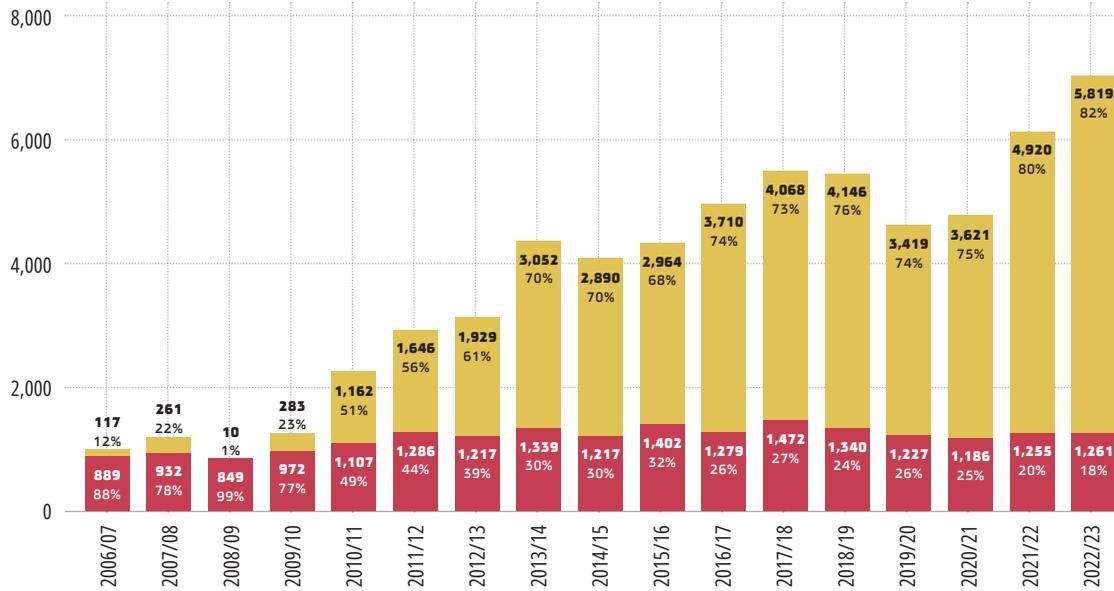
ארבעת התמריצים הללו הם חשובים, אולם כנגדם עומדת העלות הכלכלית שהוזכרה לעיל, הפועלת בכיוון הפוך. יתרה מכך, התמריצים הללו הם ארוכי טווח, ואילו העלות הכלכלית של השקעה במחקר היא מיידית, ומצוקת הנזילות עלולה לגרום למכללות רבות להתחשב בצורכי הטווח הקצר ולהזניח את השיקולים ארוכי הטווח.

מידת ההשקעה במחקר במכללות נמוכה לאין שיעור מזו שבאוניברסיטאות. רמתם של תוצרי המחקר במכללות נמוכה אף היא מזו שבאוניברסיטאות. הדבר מתבטא, בין השאר, בזמן הארוך יותר הנדרש בממוצע לשם קידום חברי סגל, במספר הנמוך יחסית של פרסומים בכתבי עת מובילים ובשיעורי הזכייה הנמוכים יותר במענקי מחקר תחרותיים. ההסבר נעוץ בחלקו בפער האפריורי בהיקף המחקר בין חברי הסגל הנקלטים באוניברסיטאות לבין אלו הנקלטים במכללות, אך ברור שחלקו נעוץ גם במחסור במשאבי מחקר ובהיעדר תשתיות מחקר הולמות, לרבות מעטפת אדמיניסטרטיבית תומכת.

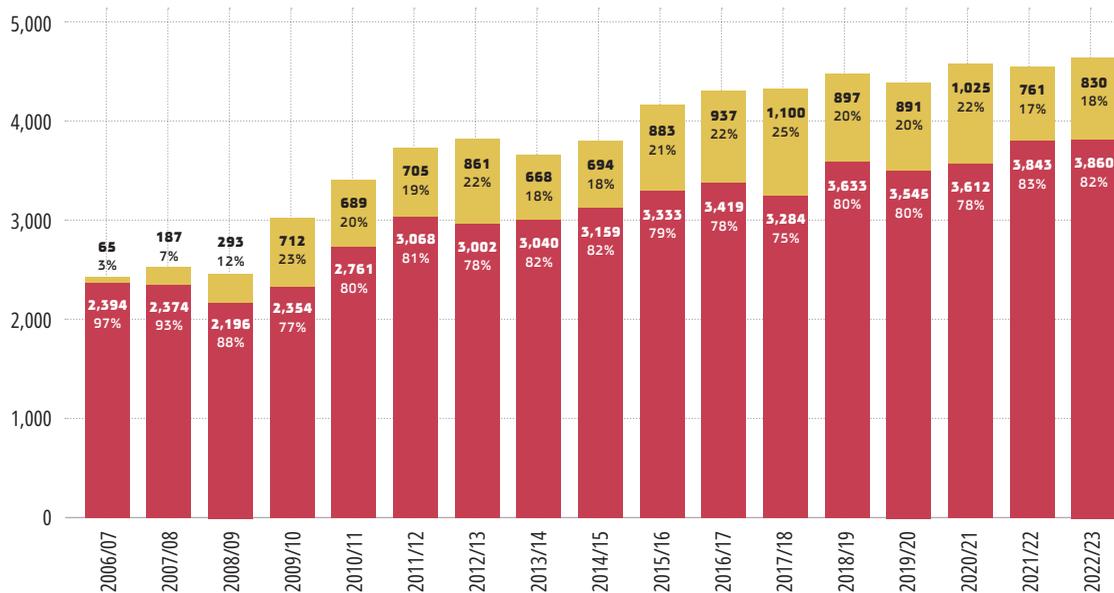
לכאורה אפשר לטעון שתוצאה זו היא פרי מדיניות רציונלית של מל"ג, שרואה את עיקר המאמץ של האוניברסיטאות במחקר, ואת עיקר המאמץ של המכללות בהוראה. כנגד טענה זו אפשר להעלות ארבע טענות חשובות:

- חוקרים בעלי כישורי מחקר דומים ראויים לגישה דומה למשאבי מחקר, ללא תלות במסגרתם המוסדית – אוניברסיטה או מכללה.
- קיימת אי־התאמה בין הדרישות המחקריות שמציב מל"ג כתנאי לקידום של מרצים במכללות לבין המחסור בתמריצים שוות"ת נותנת למכללה בעבור מחקר.
- קיים ככל הנראה פוטנציאל מחקרי לא ממומש במכללות בגלל מבנה תמריצים לא מיטבי.
- תלמיד במכללה זכאי לרמת הוראה זהה לזו של תלמיד באוניברסיטה, ואם אכן קיים מתאם גבוה בין מחקר לבין הוראה, אזי יש חשיבות בכך שגם מרצים במכללה יעסקו במחקר.

בוגרי תואר שני - חינוך והכשרה להוראה

בוגרי תואר שני - מדעי החברה (ללא מדעי הניהול ומשפטים)

מכללות ומכללות לחינוך — אוניברסיטאות

אזור 53. מספרי בוגרי תואר שני במכללות אקדמיות ובאוניברסיטאות בחינוך והכשרה להוראה ובמדעי החברה (ללא מנהל עסקים ומשפטים) בשנים 2006/07-2022/23 ושיעורם היחסי
 עיבוד לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מוצע לחשוב מחדש על מקומו של המחקר במכללות, ובין היתר לבחון את הכיוונים הבאים:

- **מעבר מיחס דיכוטומי לחשיבה רציפה.** הגישה הנוכחית של מל"גות"ת להבחנה בין אוניברסיטה למכללה היא דיכוטומית: אוניברסיטאות מתוגמלות הן על פי תפוקות המחקר הן על פי מספר התלמידים, ומכללות מתוגמלות (כמעט) רק על פי מספר התלמידים. גישה זו מעמידה בפני המכללות את האתגרים שתוארו לעיל, והיא עבורם בבחינת תמריץ חזק להפעיל לחץ על המל"גות"ת להפוך לאוניברסיטאות. בפרספקטיבה של כמה עשורים שחלפו מאז הוקמו המכללות האקדמיות הראשונות, מן הראוי לאתגר את הפרדיגמה הדיכוטומית ולחשוב על גישה רציפה יותר, המחייבת בניית מנגנוני תגמול ליוזמות פרטניות של מכללות לעידוד המחקר לצד מודל התלמידים הקיים. להלן שני כיווני מחשבה אפשריים:
 - **יצירת מודל חדש המתגמל מכללות שהקימו קבוצת מחקר בעלת ערך** ברמה מקבילה לזו של אוניברסיטה בתחום דעת מסוים.
 - **יצירת מודל חדש המתגמל מכללות על פי מספר הפרופסורים שצמחו בהן,** קרי מרצים שקודמו לדרגת פרופסור במהלך עבודתם במכללה (בניגוד לפרופסורים שעברו מאוניברסיטאות אחרות או פרופסורים בגמלאות).
 - **עידוד שיתופי פעולה בין אוניברסיטאות למכללות.** תנאי הכרחי לצמיחה של מחקר איכותי הוא שילוב של משאבי מחקר וסביבה מפרה. כדי למצות פוטנציאל מחקרי לא ממומש במכללות, אין די בהענקת משאבים כספיים, אלא יש לפעול בהן ליצירת סביבה המפרה מחקר. אחת הדרכים ליצור סביבה מפרה כזו היא לעודד שיתופי פעולה מחקריים בין האוניברסיטאות לבין המכללות בתחומי מחקר הרלוונטיים לשני המוסדות, למשל, דרך מימון של כינוסים וריטריטים משותפים של חברי סגל מאוניברסיטאות ומכללות. אפשר גם לתמוך בהקמה של מכוני מחקר משותפים לשני סוגי המוסדות, הן באמצעות מענק הקמה הן באמצעות מודל תקצוב מיוחד שיתבסס על תפוקות המחקר של המכון. בראש כל מכון מחקר כזה יעמדו שני חברי סגל, אחד מכל מוסד, והם יעסיקו חוקרים משני המוסדות. ההכנסות וההוצאות של המרכז יחולקו בין המכללה לבין האוניברסיטה לפי מספר החוקרים מכל מוסד שמשתתפים בו (או לפי כל הסכם אחר בין הצדדים).
 - **עידוד מחקר מקומי ויישומי.** אם ההצדקה העיקרית לקיומו של מחקר במכללה היא שיפור ההוראה במכללה – דהיינו שההוראה במכללה תהא אקדמית ותהא מסוגלת להכין את הסטודנטים לתארים מתקדמים בכל מוסד אקדמי – סוג המחקר שנדרש לשם כך אינו חייב להיות זהה לסוג המחקר באוניברסיטאות (שבהן המחקר הוא מטרה עצמאית, נפרדת מן ההוראה). כשמטרה תובנה זו בהכרה בכך שאחת המטרות המרכזיות של כל מכללה היא להשפיע על הסביבה הקרובה, קשה להימנע מן המסקנה שמן הראוי לאפשר למרצים במכללות, ואולי אף לעודד אותם, להשקיע במחקר מקומי, תאורטי או יישומי שעוסק בסביבה שבה המכללה פועלת, ומשפיע עליה. אפשר, למשל, לעודד מרצים וסטודנטים במכללת ספיר לחקור את ההיסטוריה ואת הסוציולוגיה של העיר שדרות, לפתח טכנולוגיות לייעול החקלאות בעוטף ולחקור את סוגיית עזה; לתמוך במכללת סכנין בצפון או במכללת אלקאסמי במרכז בחקר בעיות בוערות בחברה הערבית, ובהן עוני, אלימות, פשע או דלות התשתיות של שירותי הרווחה והחינוך. כדי לעודד מחקר כזה, יהיה צורך לפתח מודל מיוחד. הקמת קרן תחרותית מיוחדת למחקרים יישומיים כפי שהוצע לעיל תוכל לתת מענה גם לצורך של מחקר מקומי. הקרן תוכל לבסס את בחירתה בפרויקט מחקר מסוים שהיא מבקשת לממן על הצעת

המחקר, אך לתת משקל גם למימון חיצוני שהשיג החוקר מקרן פרטית או ציבורית כלשהי. המודל יכול גם להתחשב בדוחות מקצועיים מבוססי מחקר יישומי שכתב החוקר על פי הזמנה של משרדי ממשלה, רשויות מקומיות או ארגונים ציבוריים דומים (ראו לעיל "תרומתו של המחקר במדעי החברה לחברה ולקהילה").

תרומתו של המחקר במדעי החברה לחברה ולקהילה

בספרן "ממגדל השן למחויבות ומנהיגות אקדמיות" מונות המחברות ארבעה תפקידים חברתיים של האקדמיה: הוראה, מחקר, מסחור של הידע ותרומה לחברה ולמדינות.⁶⁴ התפקיד הרביעי, הן מצינו, נוסף להיזנח. בחלק זה נעסוק בתפקיד רביעי זה: בתרומתו של המחקר במדעי החברה לחברה ולקהילה. כמו בחלקים הקודמים, סוגיה זו תידון דרך נקודת המבט של תיאום תמריצים ומוטיבציות אגב הארת מצבם המיוחד של מדעי החברה.

רבים משדות היישום של מדעי החברה באים לידי ביטוי בשירות הציבורי. בוגרי בתי הספר המקצועיים, ובהם משפטים, מדיניות ציבורית, חינוך ועבודה סוציאלית וכן בוגרים של תחומי הדעת הבסיסיים, מדע המדינה, פסיכולוגיה, קרימינולוגיה, תכנון עירוני, מדיניות ציבורית, כלכלה וסוציולוגיה, הם השדרה המרכזית של כוח העבודה המקצועי במערכת המשפט ובמשרדי הרווחה, העבודה, הבריאות, החינוך, החוץ והאוצר, וכן בשלטון המקומי, במשטרה ועוד. תואר מחקר, שמפתח חשיבה ביקורתית ויכולת ניתוח אמפירי ותאורטי של מצבים רלוונטיים, משמעותי לעובדים במוסדות אלה, בייחוד בדרגות הגבוהות. איכות ההכשרה האקדמית של העובדים העתידיים במוסדות אלה מושפעת גם מרמת המחקר במוסדות ההכשרה ומכך שהמרצים יהיו חוקרים פעילים בתחומם, המעודכנים בהתפתחויות האחרונות ומסוגלים להעביר ידע עדכני ורלוונטי.

ממד נוסף ומהותי בתרומתם של מדעי החברה לחברה הישראלית טמון ביישום תוצרי המחקר והמומחיות המחקרית בעיצוב המדיניות. המחקר הנערך בתחומי הליבה של מדעי החברה – כלכלה, סוציולוגיה, פסיכולוגיה, מדע המדינה, משפטים, עבודה סוציאלית ומנהל עסקים – מספק תשתית מבוססת-נתונים להערכת יעילותן של תוכניות קיימות ולהתוויית כיוונים חדשים במדיניות החברתית. כך, לדוגמה, החוקרים בתחומי הכלכלה, העבודה הסוציאלית והסוציולוגיה תורמים ידע לפיתוח תוכניות של שילוב מבקשי עבודה ולהערכת השפעתן. דוגמה מובהקת אחרת לתרומה זו הייתה התגובה לאתגרי אירועי 7 באוקטובר: יישום המומחיות המקצועית שנצברה בבתי הספר לפסיכולוגיה ולעבודה סוציאלית בהקמת מרכזי טיפול בטראומה ובבניית מנגנונים לחיזוק החוסן החברתי. כדי לחזק את מעבר הידע אפשר למשל להקים קרן שתתרגם מאמרים חשובים מכתבי עת יוקרתיים (למשל, מאמרים שמדורגים ב-5% העליונים של כתבי העת) לעברית וערבית ותנגיש אותם לציבור הרחב – לרבות עובדי הציבור – באתר אינטרנט ידיוני ומתוחזק היטב. מהלך כזה יקדם את המצוינות ויקרב את המחקר במדעי החברה לקהל המקומי, ובכלל העובדים בשירות הציבורי. חשיפה למחקריהם של חברי הסגל בישראל תקדם, בהינתן תמריצים, שיתוף פעולה בין האקדמיה לשדה.

64 *From Ivory Tower to Academic Commitment and Leadership: The Changing Public Mission of Universities* by Amalya Oliver-Lumerman & Gili S. Drori, 2021. על המחברות: פרופ' דרורי היא דקנית הפקולטה למדעי החברה באוניברסיטה העברית, והוועדה נפגשה איתה בפגישה משותפת עם דקנים נוספים וכן בפגישה אישית, שהתמקדה בנושא התרומה של המחקר במדעי החברה לחברה; פרופ' אוליבר היא סוציולוגית ושותפתה למחקר ולפרסום.

מדדי הדירוג האקדמיים הבין-לאומיים המקובלים היום, לרבות מדד שנחאי ומדד אוקספורד, מזניחים היבטים של תרומה חברתית,⁶⁵ ובכך עלולים לקדם תופעה של אקדמיות בועה, המתמקדות בייצור תפוקות אקדמיות מסורתיות – פרסומים ופרסים – ואינן משתלבות דיין בחברה באמצעות הכשרת עובדים בכירים במגזר הציבורי, האזרחי והפרטי והשתתפות פעילה בהתוויית מדיניות חברתית. באופן דומה, מדדי התפוקות של ות"ת מתמקדים בקריטריונים של הוראה, פרסום מאמרים ותקציבי מחקר, אך אינם מודדים או מעודדים תרומה רחבה יותר לקהילה ולחברה.

אף שוות"ת שמה לעצמה למטרה לעודד העברת ידע למגזר הציבורי ולתעשייה, בפועל רשימת הקרנות המועדפות בקטגוריה העברת ידע (אשר מקנות תגמול גבוה יותר במודל ות"ת) אינה כוללת שום גורם מממן רלוונטי למגזר הציבורי, כגון משרדי החינוך, הרווחה, הבריאות, המשפטים או המוסד לביטוח לאומי. כלומר מודל התקצוב של ות"ת אינו מעודד את תחומי מדעי החברה לתרום תרומה יישומית למגזר הציבורי.

גם מערכת הקידום באקדמיה ומבנה השכר אינם משקפים תרומה של הידע המקצועי לחברה. דקנים וסגני דקנים למחקר במדעי החברה שנשאלו אם הקריטריונים לקידום של חברי סגל משקפים תרומה של מחקריהם לחברה, השיבו שגם במקומות שבהם תרומה כזו היא לב ליבה של העשייה, כגון משפטים, עבודה סוציאלית וחינוך, היא בבחינת nice to have ומשמשת קריטריון משני בלבד לקידום. למען האמת, במצב עניינים זה השקעת זמן בתרומה לחברה זוכה לתגמול שלילי שכן היא גוזלת זמן ממחקר, מפרסומים, מהנחיית תלמידים בלימודים מתקדמים ומהוראה, שהם כולם פעילויות אקדמיות שוות"ת מתגמלת בעבורן הן את האוניברסיטאות הן את חברי הסגל בקידום ובשכר.

מערכת התגמולים המתוארת כאן יצרה מצב שבו בחלק ממדעי החברה חסר ידע בנוגע למה שקורה בתחומם בארץ. למשל, הידע של רבים מהפסיכולוגים החברתיים בארץ על דעות קדומות כלפי שחורים בארצות הברית רב מהידע שלהם על דעות קדומות כלפי מיעוטים בארץ. עוד דוגמה: מרבית המחקר המשפטי באוניברסיטאות מתמקד במערכת המשפט האמריקאית יותר מאשר בישראלית. אנו חושבים שזוהי תוצאה ישירה של הדגשת חשיבות הפרסום בכתבי עת רבי השפעה בחו"ל, שמטבע הדברים מעדיפים מחקר בעל נופך בין-לאומי על פני מחקר שמופנה לשדה המקומי. מתעוררת השאלה אם לצד ההשפעות המבורכות של הדגשה זו, שללא ספק תרמה למיצובו הבין-לאומי של המחקר במדעי החברה, יש לה גם השפעות רצויות פחות המקשות על החברה הישראלית ליהנות מפירות המחקר האקדמי במדעי החברה.⁶⁶ כך נוצר מעגל קסמים: מערכת התגמולים האקדמית מרחיקה את החוקרים מלחקור את החברה הישראלית, קובעי המדיניות נעזרים פחות בחוקרים האקדמיים במדעי החברה, החוקרים מתרחקים עוד מלחקור נושאים הקשורים לחברה הישראלית וחוזר חלילה.

דוגמה בולטת לכך נתנו דקני בתי הספר לחינוך באוניברסיטאות, שציינו כי הנהלות האוניברסיטאות נותנות משקל רב לפרסום בכתבי עת שפיטים בדירוג גבוה ולזכייה במענקי מחקר יוקרתיים, ומשקל מועט, אם בכלל, לתרומה לשדה החינוך בארץ. הקריטריונים האלה משמשים גם בקידום חברי סגל ובקבלתם

65 בתחום זה הפקולטות למנהל עסקים חורגות מעט מהכלל, שכן מצד אחד הן מתוגמלות במסגרת ות"ת בדומה לחברי סגל אחרים, ומצד שני יש לבתי הספר למנהל עסקים מדדי דירוג בין-לאומי ייחודיים נוספים, שמגלמים בתוכם גם הצטיינות של בוגרים בשוק העבודה. הצטיינות במדדים אלה מביאה לא רק יוקרה, אלא גם תגמול חומרי בדמות רישום לתוכניות חוץ-תקציביות. ייתכן שההבדל בין מנהל עסקים לתחומים אחרים במדעי החברה נובע בין היתר מכך שבמנהל עסקים הצלחה מקצועית מתורגמת לתגמול כספי למוסד ואף לחוקר יותר מאשר בתחומים אחרים של מדעי החברה.

66 ברבים ממדעי החברה יש תתי-תחומים שפעילותם המחקרית אינה קשורה לחברה בישראל. למשל, מחקר בתחומי הפסיכולוגיה הקוגניטיבית והפיזיולוגית. ייתכן שתחומי ידע שיש בהם תתי-תחומים רבים כאלה, מתאימים יותר למערכת התגמולים הקיימת, ולכן תהיה בהן שביעות רצון רבה יותר של הסגל מתנאי המחקר ומהקידום, ושל ההנהלה מהתחום כולו.

של חברי סגל חדשים. הם ציינו שעקב כך מופעל לחץ לגייס חברי סגל חדשים מתחומים שמפרסמים בכתבי עת יוקרתיים ויכולים לקבל מענקי מחקר יוקרתיים, ואלה בדרך כלל יהיו בתחומים שאינם בהכרח חינוך. בעקבות כך בתי ספר לחינוך מתרחקים מהעשייה החינוכית בארץ והופכים לרלוונטיים פחות.

נציין שחוקר, יחידה אקדמית או תחום ידע מסוים יכולים ללכת נגד הזרם ולהתמקד במחקר שמטרתו המרכזית תרומה לחברה בישראל. אולם בגלל מבנה התמריצים של המערכת תהיה פעולה כזו כרוכה בתסכול משום שהיא לא תהיה מוערכת, והם לא יזכו בעבודה בקידום ובתוספת שכר אלא בתחושת ניכור כלפי האוניברסיטה, שאינה מעריכה אותם, ובאובדן משאבים של האוניברסיטה, שלא תקבל תגמול מוות"ת על תרומת המחקר לחברה. במילים אחרות, החוקרים, היחידות ואף האוניברסיטה ישלמו מחיר על העיסוק בתרומה לחברה.

עבודה רבה נדרשת כדי להציע מענים מפורטים ומושכלים לשאלה איך לתגמל תרומה לחברה בלי לפגוע ברמה האקדמית ובלי לגלוש לפרובינציאליות,⁶⁷ אך אפשר לתאר בקווים כלליים את המצב שאליו יש לשאוף. ניקח, לדוגמה, את הנושא של זכויות ילדים בישראל ואת שאלת עיגון האמנה לזכויות הילד של האו"ם בחוקים ישראליים בתחום זה, נושא ששירותי הרווחה נדרשו אליו ואף הגיע לדיון בוועדה מיוחדת שהקים משרד המשפטים.⁶⁸ אנו חושבים שראוי שחוקרים בעבודה סוציאלית ובמשפטים שזהו תחום המחקר שלהם, יתרמו להתוויית המדיניות בתחום זה, לבחינתה ולשיפורה. ראוי שוות"ת תתגמל את האוניברסיטה או את המכללה על פעילות כזו – בייחוד אם אינה כרוכה בשכר ואם היא מתפרשת על פני חודשים ארוכים – במסגרת מודל תפוקות המחקר או במסגרת מודל מיוחד של "תרומה לחברה"; ושהנהלה תתגמל ותעניק לחוקרים קידום, תוספת שכר או הקלות בהוראה. ראוי שחוקר שמגויס לפרויקט לאומי שכזה ומלווה אותו במחקר, יקבל מימון להעסקת תלמידי מחקר שעבודת המחקר שלהם תתרכז בפרויקט. ראוי לעודד במיוחד פרסום של עבודה שכזו ואת תוצאות המחקר שליווה אותה בכתבי עת בין-לאומיים איכותיים, ולכן מוצע לתת על כך בונוס מיוחד. למשל, מחקר כזה שיפורסם בכתב עת בין-לאומי בדירוג גבוה, יקבל במודל התקצוב תגמול גבוה אף יותר מכפי שמגיע לו על פי הדירוג של כתב העת.

כשם שבמדעים המדויקים רישום פטנט הוא קריטריון לתוספת שכר (במסגרת "תוספת קריטריונים"), אפשר שכתבת דוח מדיניות או השתתפות פעילה וממושכת בוועדה לאומית יהיו קריטריונים כאלה. אפשר להגדיר את סוגי הוועדות ואת סוגי הדוחות שייחשבו לצורך כך. אפשר גם שוות"ת תתגמל את האוניברסיטאות על תרומה כזו של חברי סגל למדיניות חברתית בישראל, ובתנאי שתהיה בתחום התמחותם האקדמית.

נחזור עתה לנושא התרומה של המחקר במדעי החברה להכשרה של עובדים במגזר הציבורי. ייתכן שבניגוד לתחומי דעת אחרים, הבוגרים של מסלולי ההכשרה המחקריים במדעי החברה נוטים להיות בעלי שכר נמוך יחסית. שכרם הגבוה יחסית של מהנדסים ושווי השוק של החברות שמעסיקות אותם, מבטאים במידה מסוימת את ערך התרומה של הפקולטה להנדסה למשק. לעומת זאת מרבית הבוגרים במדעי החברה עובדים בשירות הציבורי, מקבלים בדרך כלל שכר לא גבוה ועובדים בארגונים שתוצריהם (כגון חינוך, רווחה, ביטחון אזרחי) קשים למדידה בכסף. במידה מסוימת התועלת שבבוגרי מדעי החברה נשארת אפוא חבויה, אף שכולם מכירים בחשיבותה. ייתכן כי בעקבות כך התרומה האקדמית של מדעי החברה אינה מוערכת דייה.

67 הסכנה שעליה עמד לפני עשרות שנים הסוציולוג יוסף בן דוד בדברו על "מדע בארץ קטנה" בספר *The scientist's role in society: A comparative study*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall (1971)

68 הוועדה לבדיקת היתכנות עיגונה של אמנת האו"ם לזכויות הילד בחוקים ישראליים בתחום רווחת הילד התכנסה בשנים 1998–2003.

מוסדות אקדמיים מתגאים בבוגריהם שהגיעו להישגים מרשימים, אך נוטים למנות בקטגוריה זו בעיקר בוגרים שהצליחו בתעשייה או באקדמיה. כדאי לעודד מוסדות להתייחס כך גם לבוגרים שהגיעו למשרות גבוהות בשירות הציבורי.⁶⁹ כדאי שבוגרים כאלה ייחשבו להישג של המנחים שלהם, כמו שתלמידת דוקטורט שקיבלה משרה אקדמית נחשבת או פרס מדעי יוקרתי נחשבת להישג של המנחה שלה, מביאה לה כבוד ומסייעת בקידומה. בצרפת, המוסד Ecole Normale Supérieure רואה את אחד מיעדיו בחינוך של עובדי ציבור בדרגות גבוהות. רצוי שגם לאקדמיה הישראלית יהיה תפקיד כזה.

69 יש בתי ספר, למשל בית הספר למדיניות ציבורית באוניברסיטה העברית, שנוהגים כך כבר כעת. אנחנו קוראים להרחבת המנהג הזה לעוד תחומים במדעי החברה ולהעמקתו על ידי מתן תגמולים למוסדות ולמנחים בעבור סטודנטים שהצליחו במגזר הציבורי.

המלצות

קידום מחקר יישומי ומתודות מחקריות

- הקמת ועדה באקדמיה הלאומית למדעים לבחינת **ייסודה של קרן תחרותית חדשה למחקרים יישומיים** אשר תפעל במתכונת דומה לזו של הקרן הלאומית למדע.
- בחינת אימוץ המודל של [London School of Economics](https://www.lse.ac.uk) והקמת מחלקה למתודות מחקריות (Department of Methodology) שתשרת את כל הפקולטה למדעי החברה ופקולטות נוספות שירצו בכך.

בחינת חלקם של מענקי מחקר בתקצוב תפוקות המחקר

- בחינת האפשרות לחולל שינוי בתמהיל של מרכיבי תפוקות המחקר של ות"ת, ומתן משקל רב יותר לפרסומים מדעיים איכותיים על חשבון זכייה במענקי מחקר.
- פיתוח מודל המתגמל חוקרים על עצם הזכייה בתקציב מחקר, ולא על היקפה הכספי של הזכייה, בעיקר בתחומי ידע שבהן המחקר נוטה להיות יקר פחות או תאורטי יותר.

קידום המחקר במכללות - חשיבה מחודשת

- אתגור הפרדיגמה הדיכוטומית שבה מכללות מתוגמלות רק על פי מודל התלמידים וחשיבה על גישה רציפה יותר, המחייבת בניית מנגנוני תגמול ליוזמות פרטניות של מכללות לעידוד המחקר לצד מודל התלמידים הקיים. למשל, ביצירת מודל המתגמל מכללות שהקימו קבוצת מחקר בעלת ערך או מודל המתגמל מכללות על פי מספר הפרופסורים שקודמו לדרגת פרופסור במהלך עבודתם במכללה.
- עידוד שיתופי פעולה מחקריים בין האוניברסיטאות לבין המכללות בתחומי מחקר הרלוונטיים לשני המוסדות, למשל, דרך מימון של כינוסים וריטריטים משותפים או דרך הקמה של מכוני מחקר משותפים.
- עידוד מחקר מקומי ויישומי. מן הראוי לאפשר למרצים במכללות להשקיע במחקר מקומי, תאורטי או יישומי שעוסק בסביבה שבה המכללה פועלת ומשפיע עליה. כדי לעודד מחקר כזה, מומלץ להקים קרן תחרותית מיוחדת למחקרים מקומיים ויישומיים כנזכר לעיל.

הגדלת תרומתו של המחקר במדעי החברה לחברה ולקהילה

- **הרחבת מעגל הקרנות הנכללות בקטגוריה "העברת ידע".** הוספת קרנות שרלוונטיות למדעי החברה ושייכות למשרדי ממשלה (משרד החינוך, הרווחה, הבריאות) ולמוסד לביטוח לאומי, למעגל קרנות העברת ידע המועדפות, המקבלות תגמול גבוה יותר במודל ות"ת.
- **מתן תגמול בנוסח לפרסומים מקצועיים** המציגים מחקר שעוסק בחברה הישראלית ומתפרסמים בכתבי עת אקדמיים מכובדים (מתן תגמול רב מזה שמגיע לפרסומים לפי דירוג כתב העת) במסגרת רכיב המחקר במודל התקצוב של ות"ת.
- **הקמת ועדה בשיתוף נציגי אוניברסיטאות ומכללות, לבחינת הדרכים להערכה ולמדידה של התרומה החברתית של מדעי החברה למגזר הציבורי, לרבות הכשרתם של עובדי הציבור.** מהלך כזה הוא חיוני כדי לתת ביטוי לתרומה לקהילה במדדי התפוקות של ות"ת, בקריטריונים לקידום חברי סגל ואולי אפילו בשכרם – בעיקר בתחומים שבהם הפן היישומי הוא מרכזי, כגון עבודה סוציאלית, חינוך, מדיניות ציבורית – בלי להתפשר על איכותו ועל מעמדו הבין-לאומי של המחקר.
- **חיזוק ושיפור הממשק ושיתוף הפעולה עם מדענים ראשיים במשרדי הממשלה.** למשל **ייסוד מסלול של עובדי ציבור שיהיו שותפים למחקר עם חוקרים מהאקדמיה.**
- **פתיחה של מסלולי דוקטורט יישומי** כמו Psy.D בפסיכולוגיה ו-DSW בעבודה סוציאלית, שקיימים באוניברסיטאות בארצות הברית, לשם **בניית גשר מדעי ומחקרי** בין העולם היישומי לבין המחקר האקדמי.
- **הקמת קרן שתתרגם מאמרים חשובים מכתבי עת יוקרתיים** (למשל, מאמרים שמדורגים ב-5% העליונים של כתבי העת) לעברית ולערבית, ותנגיש אותם לציבור הרחב באתר אינטרנט ידידותי ומתוחזק היטב. מהלך כזה יקדם את המצוינות ויקרב את המחקר במדעי החברה לקהל המקומי, ובכללו העובדים בשירות הציבורי.